

СЕРЕДА

Коли в казармах і розкиданих довкола міста таборих сурми просурмили зорю, з'ясувалося, що більшість містян уже давно не спить. Не було їм потреби підводитися з солом'яних матраців чи вбогих лежаків у тісних, ущільнених, мов стільники у вулику, їхніх оселях, адже мало хто з них, крім дітей, взагалі облягався на ніч. Зігнані страхом і тривогою до єдиної купи безмовного братерства, вони цілу ніч тислися чимближче до скупого тепла жаровень і нікчемних пічок, аж поки пільма нарешті посвітіла й засірів новий день тривоги та страху.

Первісний полк набрано саме в цій місцевості, й зібрав-укомплектував його, по суті, один із тих уславлених охоронців-зарізяк, які згодом повибивалися в наполеонівських маршалів, і тож він привів той свій полк і віддав під саму імператорську руку, зробившись, разом із нею, рукою, одним із найлютіших світил у тому сузір'ї, котре півнеба захопило своїм грізним поривом і півземлі спалило спалахом-ударом своєї блискавиці. Та й подальші поповнення полку здійснювались саме з цієї провінції, тож більшість оцих старих дідів свого часу побули не тільки ветеранами цієї бойової одиниці — й ці хлопчачки, вже приписані до полку, просто приречені були стати його солдатами, хай-но приспіє їхній час, але ж і всі ці люди були чи батьками, чи якимись родичами тих військових — не тільки нинішні старі батьки й родичі отих приречених чоловіків, але й батьки, та матері, та сестри, та дружини, та кохані, чиї сини, й брати, й чоловіки, й батьки та наречені могли б опинитися поміж отих приречених мужчин, але не опинилися в тому числі тільки завдяки випадковості чи сліпому талану.

Ще й не відлунали останні відлунки сурем, а перенаселені нетрища вже почали вивергати своїх мешканців. Котрий-небудь французький, чи британський, чи американський пілот (чи й німецький, зрештою, аби мав таке зухвальство ще й дещицю талану на додачу) міг би щонайкраще спостерегти це згори: як із халупин та всяких помешкань зазміїлися людські потічки, вливаючись до завулків і провулків, і безіменних закапелків, а потім, із тих за-про-вулків та закапелків, упадаючи в ширші вулиці, бо ж ті потічки ставали потоками, а потоки — річками, аж видавалося: вже ціле місто бурхливо заливає широкі бульвари, а ті, мов шпиці гігантського колеса, скидають усю ту масу до ступиці — майдану *Place de Ville**, а потім майдан, швидко переповнившись ваготою тієї залитої до купи маси, жбурнув її, мов невідпорну хвилю, на білі ворота Готелю, де трое вартових — представників трьох народів-співкомбатантів — стовбичили під трьома порожніми ще флагштоками, які чекали на підняття трьох союзницьких прапорів.

І тут людська маса наштовхнулася на першу військову заслону. То там стояв — заступивши пашу широкого головного бульвару, який вів од Площі до старої брами того, що було колись стародавнім східним муром міста, — стояв загін гарнізонної кінноти, вже готовий дати відсіч, от ніби гомін людської повені ще наприпочатку випередив її, просочившись до спальні самого мера й таким чином привітавши його з середою. Але юрба навіть не звернула уваги на кавалерію. Вона просто продовжувала вдавлюватися в Майдан і тільки там уже сповільнювалася та зупинялася, завдяки самій своїй масивній-злютованій ваготі, й тепер тільки постійно та ледь помітно ворушкалася-хвилювалася в обрамленні своєї скупченості, витріщаючись, безтямно-терпляче, посеред дедалі яснішого дня, на двері Готелю.

Потім зі старезної цитаделі, навислої над містом, гримнула ранкова гармата, й ті трійко прапорів, хтозна звідки й узявшись, поповзли нагору по своїх трьох флагштоках. Поки прапори повзли й видиралися на самісінькі вершечки,

* Міський майдан (фр.).— Тут і далі прим. ред.

то все ще був світанок, і якусь мить вони повисіли незрушно. Та коли вони замайоріли в перших струменях ранкового леготу, ті струминки-леготинки внесли їх у море, вмить розлите, сонячного слява, й воно вияскравило всі ті три взаємно-злагоджені кольори: червоний — за хоробрість і гордість, білий — за чистоту й сталість, блакитний — за честь і правду. Потім зненацька і той порожній бульвар за спинами кавалерії залило сонце, відкинувши довгі тіні кавалеристів і їхніх коней на натовп і створивши таке враження, ніби кавалерія напала на тих цивільних.

Тільки ж то не кіннота на містян, а саме містяни посунули на кінноту. Людська маса не видавала ні звуку. То була майже впорядкована навала, просто невідпорна у злагодженості своїх тендітних складників — мов міріад краплин, що залилися у єдиний вал. Якусь мить кавалерія (був там і офіцер, але командував начебто старшина) не чинила жодних дій. Потім старшина щось вигукнув. Але то був не наказ, бо ескадрон ані зворухнувся. Як по правді, то пролунало щось нісенітне: якийсь пискляво-верескливий жалібний зойк завис на мить у повітрі, достоту мов один із тих музичних, але вилятих із невидимих джерел співів загублених високо в небі жайворонків, яких там, у надміському піднебессі, було вже повно. Однак наступним вигуком старшини був усе ж таки наказ. Запізно! Юрба вже підім'яла військових, невідпорна у тому м'якому й водночас непереможному смиренні, несучи, з майже байдужим, принижено-пасивним і водночас зневажливим зухвальством, беззахисні свої кості й плоть у ту крицеву орбіту копит і шабель — от мов які старожитні мученики виходили на арену до левів рикаючих.

Ще якусь мить кавалерія протрималася. Але навіть потім її лави не порвалися. Вона просто почала задкувати, обличчями все ще до маси, от ніби та її підхопила, всі ці мілітаризовані тіла: білки закованих догори очей стримуваних вуздечками коней, змалілі обличчя вершників з ротами, роздертими писклявим криком під занесеними шаблями, усі несені задки, мов які військові статуї з пограбованого палацу, чи особняка, чи музею по тому, як оця повинь умить

на гамуз потрощила кам'яні крипти-алькови славної їхньої усамітненої недоторканості. Потім вивільнився офіцер-кавалерист. Видалося на мить, ніби тільки він тут і рухається, бо ж лише він стійко височів над юрбою, але то вже на-товп, розділяючись надвое, обтікав його обабіч. Потім і він зарухався, вперед, припадаючи до шиї коня, стримуваного металом вудил, у юрбу й крізь те просування; чийсь голос зойкнув десь там під конем: дитина? жінка? Чи й чоловічий голос, оєвнушілий зі страху чи від болю? Та він гнав коня все далі, раз-у-раз зомліваючи, та все женучи тварину крізь ту людську ріку, яка навіть не намагалася розступитися перед ним, приймаючи коня, як вода приймає ніс корабля, що її розтинає. Потім він зник. А юрба, вже прискорюючись, ринула на бульвар. Вона розкидала кінноту на боки й полилася, блокуючи вулиці-перетинки, що траплялися їй на дорозі, от як переповнена повинню ріка зупиняє течію струмків, що в неї впадають. І тоді, нарешті, й бульвар зробився єдиним озером, загуслим і клекотливим.

Але за хвилину до того вже з'явилася й піхота, зайшовши юрбі в тил, від *Place de Ville*, задовго до того, як той пощезлий кавалерійський офіцер міг би доповісти про обстановку черговому гарнізонному офіцерові, а той послав би зв'язківця, а той би прикликав до діла вістового, а той відірвав би ад'ютанта од його гоління-умивання, і вже той розбуркав би міського мера в його нічному ковпаку, й мер зателефонував би командирові піхоти в цитадель а чи кур'єра послав би до нього. Там наступав цілий батальйон у повному озброєнні, тільки без заплечників, наближаючись від *Place de Ville* щільно зімкненою похідною колоною, а дорогу йому розчищав легкий танк із закритими, мов до бою, люками, розкидаючи юрбу на боки, мов снігоочисник кучугури снігу, витісняючи люд на хідники, а піхота, що не відставала від танка, розгорталася двома паралельними лавами, аж поки, нарешті, весь бульвар від площі й до старої брами зробився розчищений і спустілий, наїжившись назовні двома тонкими лініями насаджених на цівки рушниць багнетів. Та середя ще відзначилася тим, що в однім місці за